
FENOMEN ČUDOTVORSTVA U PEKIĆEVOM DJELU *VREME ČUDA*

Marijana Terić

In this paper particular attention is given to analyzing the function of miraculousness in the first published Pekić's book "Vreme čuda". The book integrates the New Testament legend of Jesus Christ, the story which the author reconstructs thus distorting the semantic layer of the original text. Bearing in mind that one of the basic narrative methods of Borislav Pekić is the deconstruction of myth and degradation of canonized forms, the writer most often plays with the meaning of a mythical story establishing a dialogue between his text and the existing myth and also constructs a unique literary-artistic entity with the original artistic imagination.

Književno stvaralaštvo Borislava Pekića prepoznatljivo je po autentičnim literarnim tvorevinama. Ovaj autor varira različite mitske arhetipove, konstituišući pri tome autonomnu priču o čovjeku, priču o prolaznosti njegova života, odnosno neminovnosti smrti. Jedan od osnovnih pripovjedačkih postupaka Borislava Pekića je dekonstrukcija mita, razgradnja kanonizovanih obrazaca ili prekodiranje ustaljenih tematskih jedinica. Pisac se najčešće poigrava smislom mitske priče, pri čemu „preoblikovan i transformisan, mit u Pekićevom tekstu dobija

novo značenje i tek to novo značenje, a ne izvorni mit, biva utkano u tekst. Pekić, zapravo, mit razgarđuje iznutra. Mit kao arhetipski sadržaj kolektivno nesvesnog Pekić koristi za uspostavljanje intertekstualnih veza i širenje značenja vlastitog teksta¹. Stoga možemo govoriti o majstorstvu Pekićeva uklapanja mitova u narativno tkivo specifično modelovanoga univerzuma.

Djelo koje po riječima kritike predstavlja polemički dijalog s Biblijom, demistifikaciju i novo čitanje kanonskih tekstova, zasnovanih na sukobu dvaju vremena i svjetova, sa upečatljivim junacima i njihovim nevoljama, naslovljeno je simboličkom sintagmom *Vreme čuda*. Iako je riječ o prvoobjavljenoj knjizi Borislava Pekića, možemo reći da je djelo izazvalo veliko interesovanje čitalačke publike. S obzirom na to da knjiga predstavlja hibridni žanr, brojni proučavaoci Pekićeva djela pripisivali su *Vremenu čuda* različita žanrovska određenja. Pored toga što ju je autor u podnaslovu determinisao terminom „povijest“, jedni kritičari je vide kao vijenac pripovijesti koje čine romanesknu strukturu (Nikolaj Timčenko), drugi je svrstavaju među romane (Nikola Milošević), treći upotrebljavaju termin *roman-povijest* (Srba Ignjatović), a nalazimo i određenja poput *roman bez romana* (Petar Pijanović), *roman-tranvestija* (Sava Penčić), dok se Ratko Božović opredjeljuje za onu odrednicu koju joj je autor namijenio. I pored toga što problem klasifikacije Pekićeva djela izlazi iz okvira naše teme, zanimljivo je pomenuti zapažanje Petra Pijanovića da Pekić gotovo nijednu svoju knjigu nije „nazvao romanom“, ali da je jedino *Zlatnom runu* spreman da pripiše navedeno određenje.² Slična

¹ Milena Stojanović, *Književni vrt Borislava Pekića. Citatnost i intertekstualnost u 'negativnim utopijama'*, Mali Nemo, Beograd, Pančevo, 2004, str. 22.

² Vidi: Jasmina Lukić, *Metaproza: čitanje žanra*, Stubovi kulture, Beograd, 2001, str. 81–94.

je i konstatacija Mihajla Pantića, koji se naročito bavio *poetikom podnaslova* kod Pekića, da ovaj autor za svoje romaneskne knjige ne koristi konvencionalnu žanrovsku oznaku „roman“, „već je pisac vrlo precizan u definisanju/određivanju poetičkog profila vlastitog teksta“.³ Zato Jasmina Lukić sugerije da se „žanrovski specifikovani podnaslovi njegovih romana mogu tumačiti i kao izraz piščeve želje da te pojedinačne tekstove preciznije situira u široko postavljene okvire svoje zamišljene prozne građevine“.⁴ Upravo takav proces oblikovanja narativnoga tkiva čini gotova sva Pekićeva djela polimorfnim strukturama.

Vreme čuda je djelo koje integriše novozavjetnu legendu o Isusu Hristu odnosno priču koju autor rekonstruiše, narušavajući tako značenjski sloj osnovnoga teksta. U fokusu narativne obrade tretiran je fenomen čudotvorstva, koji najprije problematizuje čudo u Kani Galilejskoj, potom Jabnelu, Jerusalmu, Siloamu, Gadari, Magdali i Vitaniji, da bi Pekić u događajima pretvaranja vode u vino, liječenja gubavaca, slijepih, nijemih ili pak Lazarevog vaskrsenja, pomenuti fenomen podvrgao oneobičavanju, a funkciju čuda doveo u pitanje. Za razliku od kanonskih jevanđelja u kojima postoji čudo kao izraz Hristove volje i ljubavi, u navedenoj knjizi čuda su posljedica Hristovog „znanja“ da ih izvede. On je motivisan ostvarenjem čuda, unapređenjem čudotvorstva, a ne čovjeka. Svaka od priča ponaosob, čiji je naslov ujedno i njihov hronotop, upućuje na isto – izvršenje čuda u korist izvršitelja, te podnošenje muka zbog Spasiteljevog „dobročinstva“. Pošto se ispod naslova priča nalazi citat iz Biblije, koji predstavlja osnovno polazište u razumijevanju teksta, svaki od motiva izloženih u tim citatima podliježe različitim varijacijama. U prvoj priči *Čudo u Kani* imamo dio teksta iz Jevanđelja po Jovanu, koji govori o

³ Isto.

⁴ Isto, str. 86.

Hristovom pretvaranju vode u vino, dok se u samoj priči događa potpuno obrnuto. Privid istine postaje isto što i voda pretvorena u vino. Takvim vinom opijaju se neupućeni i lakovjerni, oni koji više vjeruju tuđoj riječi, nego svome razumu i čulima. Na taj način, Isus Nazarećanin koji se izdaje za Sina božjeg, još na samome početku knjige biva okarakterisan kao „licemjer i demagog u odori istinoljubivog sveca“.⁵ Počev od ovoga, svako naredno čudo shvatamo kao Isusovu dužnost koju mora obaviti, jer ga na nju stalno opominje Juda, koji neprestano brine o tome da se Pismo zbude. Isus nije svjestan svoga poslanja. Da bi to saznao potreban mu je čovjek, bolje reći žrtva koja će mu donijeti slavu. Ne zna tačno kada je čovjek, a kada Bog. Zato kaže Egli:

Ja nikad ne znam šta sam kada, sve dok učinivši kakvo čudo ponovo ne uzurpiram svoju divnu prirodu ako sam bio privremeno čovek, ili osetivši bol ponovo se ne uverim u onu ljudsku ako sam pre toga provizorno bio Bog. Međutim, zahvaljujući mome apostolu Judi, koji me, zainteresovan uglavnom za moju višu formu delovanja, stalno podseća na društvene obaveze, ja znam šta moram da budem – i dodade u poverenju – moram da budem Bog, Egla!⁶

Ovakvo strukturiranje Isusova lika, koji izvršenjem čuda treba da demonstrira svoju moć kako bi proširio nebesko carstvo, zapravo upućuje na njegovu nemoć da se suprotstavi pojedincu koji vodi ljude u propast. Time, Isus postaje žrtva nove vjere poput svih ostalih likova, čijim životima, kao i Isusovim, upravlja niko drugi do Juda, „najmlađi od Dvanaestorice. Miljenik našeg Spasitelja. Čuvar istine. Prepisivač Pisma. Truba proročka. Poverenik Onoga Koji Jeste...“⁷ Tako se fenomen

⁵ Vojislav Minić, *Od etike do poetike*, Grafički zavod, Titograd, 1973, str. 128.

⁶ Borislav Pekić, *Vreme čuda*, Prosveta, Beograd, 1991, str. 42.

⁷ Borislav Pekić, nav. d, str. 228.

čudotvorstva tretira potpuno kontradiktorno od onoga kakvog poznajemo u biblijskome tekstu. Da je svako čudo nevolja za sebe saznajemo od nijemoga Mesezveila, kome Isus, vraćajući moć govora u stvari oduzima mogućnost da živi svoj nijemi život, zbog čega biva razapet, jer izgovara riječi koje su godinama ćutale neizrečene u njegovoj glavi; slijepi Vartimej koji je „čudom“ progledao samome sebi oduzima vid, jer u stvarnosti ne nalazi ono čemu se kao slijep nadao; vraćajući razum mentalno bolesnim Ananiju i Legionu, Isus im oduzima željeni svijet, svijet doživljaja, predstava, raznih čari koje su ispunjavale njihov život. Legionovo postavljeno pitanje koje se odnosilo na to da li je čudo nešto zbog čega bi oni morali biti zahvalni Isusu, ostaje bez odgovora, jer je Isus žurio na ugovoreni sastanak s Judom. Taj postupak najbolje karakteriše Hristov lik i upozorava na činjenicu da se čudo ne može shvatiti u svome pravom značenju, „jer na podlozi biblijske priče o čudima, Pekić pravi iskorak iz zatvorenih misaonih sistema da bi nenametljivom polemičkom igrom pokušao naći put do čovjeka drugačijeg od onog biblijskog“.⁸ Isus Nazarećanin gubi obilježja koja ima u kanonskome tekstu, pa je karakterizacija njegova lika postignuta posredstvom ironije i groteske. Opisujući Isusov izgled sa tačke gledišta Marije Magdalene (priča *Čudo u Magdali*, u kojoj nekadašnje bludnice Suzana i Marija nijesu u stanju da prihvate sudbinu djevice kao svoju životnu ulogu), koja za Isusa kaže da je niskoga rasta „sitan u krugu muževno naočitih galilejskih pratilaca“,⁹ bez ičega božanski neodoljivog u sebi i glasom lišenim prodornosti i gipkosti, shvatamo da je njegov lik degradiran, a njegova uloga u potpunosti preokrenuta. Isus ostavlja ljude u zlu tragično same i bespomoćne, čuda ne postoje, jer ne

⁸ Petar Pijanović, *Poetika romana Borislava Pekića*, Prosveta, Dečje novine, Oktoih, Dosije, Beograd, 1991, str. 33.

⁹ Isto, str. 110.

pomažu čovjeku, a što je najbitnije čovjek ga se ne odriče. Čuda postaju samo privid istine.

Ključna priča za razumijevanje pojma čudotvorstva jeste *Čudo u Vitiniji*, na čijoj prološkoj granici dolazi do osporavanja najvažnijega čuda u hrišćanstvu – Lazareva vaskrsenja. Lazar biva žrtva obračuna između Isusa i sadukeja, a potom igračka u rukama Isusa, koji želi da trijumfuje njegova natprirodna moć. Da je Lazarev lik sveden samo na sredstvo za manipulaciju objašnjava Ratko Božović riječima: „Lazareve mnogobrojne smrti, koje mu priređuju Hristovi protivnici, i njegova isto tako bezbrojna spasenja, koja mu obezbjeđuje Mesija – sinteza su onih značenja u kojima je sažet i koncentrisan smisao manipulacije čovjekom; u njima je, u isto vrijeme, naznačen put samoootuđenja čovjeka koji vlada i kojim se vlada.“¹⁰ Pomenuti junak je, kao i svi ostali u djelu, samo „objekat“ Spasiteljevih čuda koja su dovedena u sumnju. Isus uništava pojedinca stvaranjem čuda te on postaje samo sredstvo za postizanje božanskoga carstva na zemlji. Hrišćanstvo se shvata kao ideologija, dogma koja postaje jedina realnost, izolovani fragment istine, sila iznad ljudskih želja i stremljenja.

Za razliku od sedam opisanih Hristovih čuda u prvome dijelu knjige, drugi dio *Vreme umiranja* sadrži negaciju njegovih čudotvorstava iz prethodnog dijela, u kojem su ona opisana na specifičan način. Dakle, „u kompozicione okvire romana Pekić je utkao dvije snažne poetske vizije: viziju *čuda* kao mitsku sliku stvarnosti i viziju *smrti* kao sliku neminovnog kraja svih zemaljskih i nebeskih čudotvoraca i čudes“.¹¹ Pripovijedajući događaje od Isusovog dolaska u Kanu, pa sve do njegovoga navodnog smaknuća na Golgoti, Pekić je latentnim postupkom

¹⁰ Ratko Božović, Predgovor romanu *Vreme čuda*, Grafički zavod, Titograd, 1969, str. 14.

¹¹ Vojislav Minić, n. d, str. 126.

modelovanja sudbine odabranih pojedinaca jasno dokazao da nasuprot čudima stoji smrt, koja sve povlači za sobom, jer se „prema kompozicionoj ideji romana nijedno od *sedam čuda* nije zbilgo stvarno i do kraja, ali svaka od četiri pojedinačno opisane smrti, desila se bez ikakvih mogućnosti da se u tome nešto naknadno promijeni“. ¹² Ovakvim tretiranjem fenomena čudotvorstva, autor nam daje novu recepciju novozavjetnoga mita u odnosu na njegov prototekst. Ideologija se zasniva na obmani, laži, apsurdno.

Da biblijski tekst čitamo u ironičnome ključu pokazuje strah Isusa Nazarećanina od raspeća te molba Judi da strada umjesto njega. Na pitanje da li bi umro za Isusa, Juda odgovara:

Gospode, umro bih, ali Juda nema života koji bi bio dovoljno vredan da umre za tebe.

(...)

Kao što igla ne može biti nož za nož, tako Juda ne može biti Bog za Hrista, ni Hristos čovek za Judu.

Zašto? Zar ja nisam čovek? Hej, Judo, u trudovima me izrodi žena, u mukama će me ubiti ljudi. Nije li to dobar dokaz da sam čovek?

To je dokaz da si ti čovek, a gde je dokaz da sam ja Bog? Ne, Gospode, igla nije nož. ¹³

Ovakvim odnosom između Isusa Nazarećanina i Jude, gradi se biblijska priča oslobođena novozavjetne *istine*, koja predstavlja sukob ideala i stvarnosti u kojima žive junaci djela. Isus i Juda, kao centralni nosioci modifikovane legende o spasenju čovječanstva, predstavljaju nove mitske ličnosti čija je svijest uslovljena načelima Svetoga pisma. Stoga, Juda kao izabranik Isusov, Čuvar Pisma i istine, „na čijim leđima počiva svet“, prerasta u „prokletog lažova“, sintagmu koja postaje lajtmotivom priče *Smrt na Hinomu* u drugome dijelu knjige *Vreme umiranja*. Juda

¹² Isto, str. 128.

¹³ Borislav Pekić, n. d, str. 245/246.

počinje da se lomi između želje da se Pismo zbude i mogućnosti da postane Spasitelj. On postaje sve uvjereniji u nadčovječansko djelovanje i zasluge nebeskoga carstva: „Nije li Juda više Bog nego Isus? Više prineh, više žrtvovah, više trpeh nego Isus. Više sam čovek, nisam li time više i Bog? I više Bog, pa više i čovek? Nisam li ja onaj koji jeste, a Isus samo ono što ja htjedoh da bude? (...) Sve što je urađeno, uradio je Juda. On, Gospod, ni prstom nije maknuo. Ograničić se jedino na to da posle tri dana vaskrsne i da se uznese. Možda čak ni to neće biti kadar sam da obavi. Možda će i to posvršavati Juda umesto Njega.“¹⁴ Na drugome mjestu ovaj isti Juda eksplicitno kaže: „Ja sam Spasitelj, a ne On. On, je obična žrtva. Jagnje kao i svako drugo. Malo krvi, koja se puši s krsta.“¹⁵ Juda, čuvar Pisma iz *Vremena čuda* transformiše se u skrnavitelja Pisma u *Vremenu umiranja*. On, koji se toliko brinuo da se zbude Pismo, sada doprinosi tome da se Pismo ne zbude. Kad mu stavljaju omču oko vrata, Juda napominje apostole na Pismo i Isusovo vaskrsenje. Da je „Juda je lažno žrtvovan i neobavljena posla otišao u večni mrak,“¹⁶ potvrđuju završne rečenice priče *Smrt na Hinomu* da se, nakon što je ovaj izdahnuo, zemlja nije zatresla. „Bila je mrtva još pre njega“.¹⁷ Upravo se ovim posljednjim komentarom želi naglasiti smisao ili besmisao ispunjavanja Pisma koje bi trebalo tek da se desi. Međutim, do Isusovog raspeća neće doći, a samim tim ni do spasenja svijeta, iskupljenja čovječanstva od grijeha, zato što će se na Golgoti desiti „veličanstveni nesporazum između neba i zemlja“.¹⁸

¹⁴ Isto, str. 277.

¹⁵ Isto, str. 269.

¹⁶ Petar Pijanović, *Poetika romana Borislava Pekića*, Prosveta, Dečje novine, Oktoih, Dosije, Beograd, 1991, str. 35.

¹⁷ Borislav Pekić, n. d, str. 298.

¹⁸ Isto, str. 342.

Hristovo bjekstvo od stradanja na krstu i raspeće nevinoga čovjeka Simona iz Kirene ukazuje na farsični epilog Pekićeva djela, u kojemu se vrši preoblikovanje mitskih ličnosti, Isusa i Jude. Ali, ne samo to. Budući da nijedan ni drugi ne stradaju biblijski, autor konstituiše novu priču, novi (kon)tekst odnosno novo Pismo. Stoga se *Vreme čuda* može shvatiti kao „neka vrsta komentara i korekcije Biblije“ (Nikolaj Timčenko)¹⁹ ili kao potpuno novi model recepcije drevnih priča. Time dobijamo drugačiju semantičku dimenziju teksta, koja ne predstavlja negaciju izvornoga. Nikola Milošević to objašnjava na sljedeći način: „Rušević jedan mit Pekić i ne pomišlja na to da ga zameni nekim drugim mitom. U svojoj *mitomahiji*²⁰ on, kao što je već rečeno, ne zna za kompromise i ako je u *Vremenu čuda* srušio neke iluzije hrišćanskog mita, nije to učinio zato da bi na njegovim ruševinama sazdao nekakav *protivmit*“,²¹ jer kako dalje zaključuje „reč je zapravo o izvesnom skrovitom mitu kojim se čitaocu stavlja do znanja da ono o čemu se kazuje u *Vremenu čuda* nije neka lokalna, istorijski prolazna drama, već drama za sva vremena“.²² Pekić je, dakle, uspostavio intertekstualnu relaciju između prototeksta i novoga teksta i umjetničkim postupkom dekanonizacije sučelio dva narativna entiteta. Zato se na

¹⁹ Nikolaj Timčenko, „Istina i priča“, *Savremenik*, 25 (1979), 50, 7, 53, citirano prema: Petar Pijanović, *Poetika romana Borislava Pekića*, Prosveta, Dečje novine, Oktoih, Dosije, Beograd, 1991, str. 292.

²⁰ *Mitomahija* je kovanica Nikole Miloševića koja je nastala analogno terminu *gigantomahija* i njome autor označava „globalan umetnički stav prema svetu, ili, prostije rečeno, ono što čini suštinu njegove književne poruke“ (Viđeti: Nikola Milošević, „Borislav Pekić i njegova mitomahija (I)“, *Književnost*, 4–5, 1984, str. 606–621).

²¹ Nikola Milošević, „Borislav Pekić i njegova mitomahija (I)“, *Književnost*, 4–5, 1984, str. 609.

²² Isto, str. 613.

samome kraju *Vremena čuda* razobličava smisao novozavjetnoga mita riječima još jedne žrtve – Simona Kirenjanina koji shvata da je prevaren, nasamareni crvić „koji se sprema da svojim stradanjem ceo svet povuče za nos“. ²³ „Sve je dakle bilo uzaman“, zaključuje Simon, „čuda proroci, propovedi, žrtve, lišavanja. Svet nije spasen, praroditeljski greh nije spran.“ ²⁴

Modifikovanjem značenjskoga sloja biblijskoga teksta, kao i poigravanjem uloga novozavjetnoga mita, konstituise se novi literarni svijet koji implicira drugačija poetička načela, drugačiji pogled na svijet, na rađanje Novoga carstva, odnos prema Spasiteljevim čudima, Judi i konačnome kraju svijeta. Izobličjenja kojima je pisac podvrgao biblijski tekst i junake, ne poništavaju značenje Biblije, već je oneobičavaju osobenim tretiranjem fenomena čudotvorstva. „Pre svega, reč je o demitologizaciji hrišćanstva, tj. mita o Hristu kao o jednoj od varijanti mita o proroku. (...) Paralelno ispisivanje priča o biblijskom i Pekićevom svetu na istom palimpsestu pre je, dakle, isticanje artificijelne prirode ovog drugog i kriričko preispitivanje božanskog, nego što je njegovo opovrgavanje.“ ²⁵ Stoga je, osvježenim pripovjedačkim sadržajem unutar tekstualne strukture *Vremena čuda*, Pekić dokazao da postoji životni put čovjekov, drugačiji od onog koji je unaprijed determinisan. Kao što Pismo može da se zbude ili ne zbude, tako i čovjek može, a ne mora da biti zarobljen okovima kanonizovanih obrazaca. Pored toga, autor je rekonstrukcijom jednoga svijeta smještenoga u novi narativni okvir drugoga, uspostavio dijalog između svoga teksta

²³ Borislav Pekić, n. d, str. 343.

²⁴ Isto.

²⁵ Milena Stojanović, *Pogled na pišćev radni sto (okviri novog čitanja)*, Pančevo, Mali Nemo, 2006, str. 81–82, citirano prema: Sanja Vojinović, *Kodovi Borislava Pekića*, Insitut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2010, str. 40.

i postojećega mita i tako originalnom umjetničkom imaginacijom konstruisao jedinstven književno-umjetnički entitet. Procesom kontekstualizacije, Pekić je ispitaio fenomen čudotvorstva na primjeru pojedinačnih ljudskih sudbina, oduzeo mu njegovu mitsku funkciju i tako uspostavio oneobičeni model čitanja, po kojemu je čovjekova sudbina zamišljena drugačijom od one kakva je svetim spisom određena. Sve to vodi činjenici da je Pekić jedan od rijetkih autora čija eruditivna snaga dozvoljava ne samo lakoću umjetničke igre različitim tematskim strukturama, već afirmaciju i prizvođenje novih semantičkih obrazaca, koje samo pojedini autori mogu ostvariti.

Literatura:

1. Pekić, Borislav: *Vreme čuda*, Prosveta, Beograd, 1991.
2. Božović, Ratko: Predgovor romanu *Vreme čuda*, Grafički zavod, Titograd, 1969.
3. Lukić, Jasmina: *Metaproza: čitanje žanra*, Stubovi kulture, Beograd, 2001.
4. Milošević, Nikola: „Borislav Pekić i njegova mitomahija (I)“. U: *Književnost*, 4-5, 1984.
5. Minić, Vojislav: *Od etike do poetike*, Grafički zavod, Titograd, 1973.
6. Pijanović, Petar: *Poetika romana Borislava Pekića*, Prosveta, Dečje novine, Oktoih, Dosije, Beograd, 1991.
7. Pijanović, Petar: „Antropološki roman Borislava Pekića“. Predgovor knjizi Borislava Pekića: *Kako upokojiti vampira*, Obod, Cetinje, 1994.

8. Stojanović, Milena: *Književni vrt Borislava Pekića, Citatnost i intertekstualnost u 'negativnim utopijama'*, Mali Nemo, Beograd, Pančevo, 2004.

9. Vojinović, Sanja: *Kodovi Borislava Pekića*, Insitut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2010.